

कार्यकारी सारांश

कार्यकारी सारांश

पार्श्वभूमि

वर्ष 2021-22 मधील राज्याच्या वित्तीय कार्यक्षमतेचे वस्तुनिष्ठपणे मूल्यांकन करण्याच्या दृष्टीकोणातून वित्तीय माहितीच्या विश्लेषणाच्या आधारे राज्य शासन आणि राज्य विधानमंडळाला वेळेवर माहिती प्रदान करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल सादर करण्यात येत आहे. विश्लेषणाला एक दृष्टीकोण देण्यासाठी राज्य शासनाच्या राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज, 2021-22 द्वारे परिकल्पित केल्या गेलेल्या उद्दिष्टांची तुलना उपलब्धींशी करण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे.

अहवाल

महाराष्ट्र शासनाच्या 31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाच्या लेखापरीक्षित लेख्यांवर आधारित हा अहवाल, राज्य शासनाच्या वित्ताचे विश्लेषणात्मक पुनर्विलोकन प्रदान करतो. अहवालाची रचना पाच प्रकरणांमध्ये केली आहे.

प्रकरण I- राज्याच्या वित्ताचा आढावा – हे प्रकरण अहवालाचा आधार आणि दृष्टीकोण आणि अंतर्निहित माहिती, सरकारी लेख्यांची रचना, अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया, प्रमुख निर्देशांकांचे मॅक्रो-फिस्कल विश्लेषण आणि तूट/अधिशेषांसह राज्याच्या वित्तीय स्थितीचा आढावा प्रदान करते.

प्रकरण II- राज्याचे वित्त – हे प्रकरण राज्याच्या वित्त लेख्यांवर आधारित राज्याच्या वित्ताचे व्यापक परिप्रेक्ष्य प्रदान करते, मागील वर्षाच्या सापेक्ष मुख्य राजकोषीय एकूणांतील महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण करते, 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीतील संपूर्ण कल, राज्याची ऋण रूपरेषा आणि महत्वाचे लोक लेख्यांचे व्यवहार प्रदान करते.

प्रकरण III- अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन – हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन खात्यांवर आधारित आहे आणि राज्य शासनाच्या विनियोजन आणि वाटपाच्या प्राधान्यक्रमांचा आढावा घेते. हे घटनात्मक तरतुदीपासून विचलनांवर अहवाल देते आणि पारदर्शकतेवर परिणाम करणाऱ्या समस्यांवर प्रकाश टाकते.

प्रकरण IV- लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती – हे प्रकरण चालू वर्षातील विविध वित्तीय नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांसह राज्य शासनाच्या विभागांच्या अनुपालनाची स्थिती आणि आढावा प्रदान करते.

प्रकरण V- राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

हे प्रकरण राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश प्रस्तुत करते जे त्यांनी सादर केलेल्या लेखे/माहिती मधून उघड झाले आहे आणि नियंत्रक आणि

महालेखापरीक्षक यांनी आयोजित सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या लेख्यांच्या पूरक लेखापरीक्षणाच्या परिणामी जारी केलेल्या काही महत्त्वपूर्ण टिप्पण्यांवर प्रकाश टाकते.

अहवालात निष्कर्षांच्या समर्थनार्थ अनेक स्रोतांकडून गोळा केलेल्या अतिरिक्त डेटाच्या परिशिष्टांचाही समावेश आहे.

लेखापरीक्षा निष्कर्ष

राजकोषीय स्थिती

राज्याच्या राजकोषीय स्थितीला महसूली अधिशेष/तूट, राजकोषीय तूट आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाशी थकित ऋण गुणोत्तर या तीन प्रमुख राजकोषीय मापदंडांच्या संदर्भात पाहिले जाते.

2017-18 ते 2021-22 च्या पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्याला महसूली अधिशेष केवळ 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यानच साध्य करता आला. 2020-21 मधील ₹ 41,141.85 कोटीची महसूली तूट 2021-22 मध्ये ₹ 16,374.32 कोटी इतकी कमी झाली. 2021-22 मध्ये चार टक्के लक्ष्याच्या तुलनेत राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांच्या खाली आटोक्यात आणण्यात राज्य यशस्वी ठरले.

2021-22 दरम्यान, स्थूल राज्य उत्पन्नांचे तुलनेत राजकोषीय उतरदायित्व (एकूण थकित ऋण) चे गुणोत्तर 18.53¹ टक्के होते. हे महाराष्ट्र राजकोषीय उतरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 मध्ये निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टांपेक्षा कमी होते.

(प्रकरण I)

राज्याचे वित्त

महसूल प्राप्ती 2017-18 मधील ₹ 2,43,653.56 कोटींवरून 36.80 टक्क्यांनी वाढून 2021-22 मध्ये 8.15 टक्के चक्रवाढ वार्षिक वाढ दराने ₹ 3,33,311.57 कोटी इतकी झाली. 2021-22 दरम्यान महसूली प्राप्तीतील महत्त्वपूर्ण योगदान (72 टक्के) राज्याच्या स्वतःच्या संसाधनांमधून आले आहे, तर केंद्रीय कर हस्तांतरण आणि सहाय्य अनुदान मिळून 28 टक्के योगदान दिले आहे. महसूल प्राप्तीचे स्थूल राज्य उत्पन्नाशी² गुणोत्तर 2020-21 मध्ये 9.94 टक्क्यांपर्यंत किंचित घट वगळता 10.36 ते 10.86 टक्क्यांदरम्यान स्थिर राहिले. 2021-22 मध्ये राज्याच्या स्वतःच्या कर महसूलाचा वाढीचा दर 2020-21 च्या तुलनेत 34.50 टक्के होता आणि तो सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा जास्त होता. राज्य वस्तू आणि सेवा

¹ निदेशक, व्यय, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत कर्जे (₹ 13,782.36 कोटी) वित्त आयोगाद्वारे विहित कोणत्याही मानदंडांसाठी ऋण मानले गेले नाही.

² महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2021-22 द्वारे प्राप्त आगाऊ अंदाज

कर (44.04 टक्के), विक्री, व्यापार इत्यादीवरील कर (20.79 टक्के) आणि मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क (16.11 टक्के) हे स्वतःच्या कर महसूलातील प्रमुख योगदानकर्ते होते. 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये राज्यातील करेतर महसूलाचा वाढीचा दर 20.85 टक्के होता, तर सामान्य राज्यांमध्ये सरासरी वाढीचा दर 45.35 टक्के होता.

एकूण खर्चात महसूली खर्चाचा वाटा मोठा होता. 2021-22 मध्ये महसूली खर्च एकूण खर्चाच्या 87.69 टक्के होता. महसूली खर्चाचा वाढीचा दर 2020-21 मधील 3.43 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 12.58 टक्क्यांपर्यंत वाढला आहे. 2021-22 मध्ये वचनबद्ध खर्च (वेतन आणि मजुरी, व्याज, पेंशन भुगतान) राज्याच्या महसूली खर्चाच्या 56.63 टक्के आहे. महसूली खर्च (₹ 3,49,685.89 कोटी) महसूली प्राप्तीपेक्षा (₹ 3,33,311.57 कोटी) ₹ 16,374.32 कोटींनी वाढला, परिणामी महसूली तूट झाली.

2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये भांडवली परिव्यय 57.21 टक्क्यांनी (₹ 16,983.69 कोटी) वाढला. 2021-22 मध्ये झालेल्या एकूण ₹ 46,670.39 कोटी भांडवली खर्चापैकी ₹ 20,487.61 कोटी (43.90 टक्के) रस्ते आणि पुलांवर, ₹ 10,206.77 कोटी (21.87 टक्के) सिंचन आणि पूर नियंत्रण क्रियाकलापांसाठी (मोठे, मध्यम आणि लघु सिंचन प्रकल्प), कृषी आणि संलग्न सेवांसाठी ₹ 5,278.69 कोटी (11.31 टक्के) खर्च करण्यात आला.

राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली अंतर्गत, 31 मार्च 2022 पर्यंत, ₹ 9,050.14 कोटीची संचयी शिल्लक रकमेचे नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे अद्याप हस्तांतरण झाले नाही. हे कर्मचाऱ्यांचा निधी वळवण्याच्या जोखमीने भरलेले आहे, ज्यामुळे कर्मचाऱ्यांना मिळणा-या फायद्यांबाबत आणि भविष्यातील दायित्वाबद्दल अनिश्चितता निर्माण होते.

राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2020-21 मधील ₹ 5,48,176 कोटींवरून 2021-22 च्या अखेरीस ₹ 6,06,295 कोटीपर्यंत वाढले असून 2021-22 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाशी थकित कर्ज 18.53 टक्के होते.

(प्रकरण II)

अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

राज्यात विविध सामाजिक आणि विकासात्मक कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीमुळे एकूण बचत ₹ 1,11,536.03 कोटी राहिली. 10 दत्तमत अनुदान आणि दोन भारित विनियोजना मध्ये ₹ 486.35 कोटी जास्त खर्च झाला, ज्याचे संविधानाच्या अनुच्छेद 205 अनुसार नियमितीकरण होणे आवश्यक आहे.

2017-18 ते 2020-21 या वर्षांसाठी 32 अनुदाने आणि 13 विनियोजनांच्या संबंधात झालेला ₹ 2,432.17 कोटी जास्त खर्च 31 मार्च 2022 पर्यंत नियमितीकरणासाठी प्रलंबित होता.

पूरक तरतुदीत (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटी आणि त्याहून अधिक) वर्षभरात मिळालेले एकूण ₹ 23,068.07 कोटी अनावश्यक ठरले कारण या अनुदानावरील प्रत्यक्ष खर्च (₹ 1,80,531.15 कोटी) मूळ तरतुदीच्या (₹ 2,22,880.01 कोटी) पातळीपर्यंत पोहचला नाही.

(प्रकरण III)

लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती

30 जून 2022 रोजी, 2020-21 पर्यंत जारी केलेल्या अनुदानाच्या संदर्भात एकूण ₹ 37,931.83 कोटींची उपयोगिता प्रमाणपत्रे थकित होते. उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या अभावी प्राप्तकर्त्यांनी अनुदानाचा उपयोग अपेक्षित प्रयोजनासाठी केला की नाही हे लेखापरीक्षणाला निश्चित करता आले नाही.

31 मार्च 2022 रोजी 1,652 वैयक्तिक ठेव खात्यात एकूण ₹ 10,522.67 कोटी अंतिम शिल्लक दर्शविली. स्वीय प्रंपजी लेख्यांमध्ये निधी राखून ठेवल्याने सेवा शीर्ष अंतर्गत बुक केलेला खर्च प्रत्यक्ष खर्चाशिवाय वाढवला गेला तसेच प्रत्यक्ष खर्चावर कोषागाराचे नियंत्रण देखील कमी झाले.

30 जून 2022 पर्यंत ₹ 4,316.50 कोटींची 1,901 तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त झाली नाहीत. तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर न करण्याच्या मर्यादेपर्यंत, वित्त लेख्यामध्ये दर्शविलेले खर्च योग्य किंवा अंतिम म्हणून निश्चित केले जाऊ शकत नाहीत.

(प्रकरण IV)

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

31 मार्च 2022 पर्यंत, नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या लेखापरीक्षण अखत्यारीत महाराष्ट्रात 105 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम होते, त्यापैकी 88 कार्यरत सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आणि 17 निष्क्रिय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आहेत. 88 कार्यरत सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांपैकी, 2021-22 ची आर्थिक विवरणे फक्त 10 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांकडून निर्धारित वेळेत (30 सप्टेंबर 2022) प्राप्त झाली. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी त्यांच्या स्थापनेपासून त्यांचे पहिले लेखे सादर केलेले नाहीत.

31 मार्च 2022 च्या अखेरीस ₹ 4,56,865.26 कोटींच्या एकूण गुंतवणुकीच्या तुलनेत इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जामध्ये राज्य शासनाची गुंतवणूक ₹ 2,32,913.26 कोटी होती. 31 मार्च 2022 रोजी या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांची थकबाकी असलेली दीर्घकालीन कर्जे 2020-21 मधील ₹ 1,308.30 कोटींवरून ₹ 1,148.47 कोटी इतकी कमी झाली.

105 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांपैकी 43 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी नफा कमावला (₹ 2,309.95 कोटी), तर 47 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना नुकसान झाले (₹ 4,957.16 कोटी) आणि आणि 11 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना ना नफा झाला ना नुकसान झाले. 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत, 49³ सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना ₹ 49,373.40 कोटी संचित तोटा, 45⁴ सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना ₹ 6,466.28 संचित नफा आणि सात सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना त्यांच्या नवीनतम लेख्यांनुसार ना नफा ना तोटा झाला.

सर्व तोट्यात असलेल्या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनरावलोकन करणे आवश्यक आहे आणि त्यांची आर्थिक कामगिरी सुधारण्यासाठी आवश्यक पावले उचलणे आवश्यक आहे.

(प्रकरण V)

³ एक सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम समाविष्ट (₹ 0.02 कोटींचा संचित तोटा) जी कलम 8 ची कंपनी आहे (ना नफा संस्था).

⁴ तीन सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम समाविष्ट (₹ 0.98 कोटींचा संचित नफा) ज्यापैकी एक सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम कलम 8 ची कंपनी आहे आणि दोन सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमे अनुदानातून त्यांचा खर्च भरून काढतात आणि ना नफा ना तोटा कंपनी आहे.